Засваенне вучнямі пачатковых класаў правапісу *ў*

АНТАНОВІЧ
Наталля Міхайлаўна
выкладчык кафедры беларускага і рускага мовазнаўства факультэта пачатковай адукацыі БДПУ імя Максіма Танка

Даныя рэспубліканскага маніторынгу па беларускай мове, праведзенага ва ўстановах агульнай сярэдняй адукацыі з рускай мовай навучання ў 2011/12 навучальным годзе, сведчаць аб тым, што сярод арфаграфічных памылак вучняў пачатковых класаў «найбольш частымі з'яўляюцца памылкі на правапіс **у-ў** (дапусцілі 19,1 % навучэнцаў)» [3, с. 7]. Даныя былі атрыманы на аснове аналізу тэкставага дыктанта, напісанага вучнямі IV класаў.

Спецыяльна праведзеныя эксперыментальныя даследаванні паказалі, што вучні пачатковых класаў дапускаюць шмат памылак у правапісе **ў** у навучальных пісьмовых работах.

Як пазбегнуць памылак у правапісе ***ў***?

Чым абумоўлена свядомае засваенне і выкарыстанне правіла правапісу **ў** малодшымі школьнікамі?

З чаго пачынаецца фарміраванне навыку правапісу ***ў***?

Правіла правапісу **ў** заснавана на фанетычным прынцыпе. Паводле С. Ф. Жуйкова, арфаграфічнае дзеянне ў фанетычных напісаннях ажыццяўляецца як актуалізацыя асацыяцый наступнай структуры: «усведамленне фанетычнай сітуацыі — усведамленне гука (гукаў) — усведамленне адпаведнага знака (спалучэння знакаў) пісьма (літар)» [2, с. 13].

У сувязі з адзначаным да непасрэднага знаёмства з правілам правапісу **ў** неабходна:

- сфарміраваць уменне ўспрымаць на слых гук [ў], адрозніваць яго ад іншых беларускіх гукаў;
- сфарміраваць навык правільнага вымаўлення гука [ў];
- пазнаёміць з літарай **ў**, якой абазначаецца на пісьме гук [ў].

Развіццё фанематычнага слыху, фарміраванне вымаўленчых навыкаў вучняў ва ўстановах агульнай сярэдняй адукацыі з рускай мовай навучання пачынаецца з I класа (вусны курс беларускай мовы).

Фарміраванне вымаўленчых навыкаў у I класе арганізоўваецца ў тры этапы [1]. Яно пачынаецца са **знаёмства з вымаўленнем асобных спецыфічных беларускіх гукаў**. Малодшыя школьнікі знаёмяцца з асаблівасцямі вымаўлення гука [ў], вучацца вызначаць яго ў слове, вымаўляць асобна, у складзе, слове.

На другім этапе фарміравання вымаўленчых навыкаў з дапамогай спецыяльна падабранага дыдактычнага матэрыялу **адпрацоўваецца вымаўленне гука [ў]** у словах, словазлучэннях, сказах. Мэтагодным з'яўляецца выкарыстанне вершаў, скорагаворак, забаўлянак, да якіх прапаноўваюцца заданні на ўдасканаленне правільнага вымаўлення гука [ў]. Настаўніку неабходна кантраляваць правільнасць вымаўлення ўсяго комплексу гукаў у маўленчай плыні.

Трэці этап выпрацоўкі вымаўленчых навыкаў заключаецца **«ў выяўленні недахопаў пры вымаўленні вывучаных гукаў, аўтаматызацыі іх вымаўлення, ажыццяўленні сама- і ўзаемакантролю вымаўленчых навыкаў у маўленчай плыні»** [1, с. 12].

З мэтай фарміравання ўменняў правільнага ўспрымання на слых, правільнага вымаўлення гука [ў] у I класе вучням можна прапанаваць наступныя гульні, займальныя практыкаванні і заданні.

➢ Гульня «Рэха». Настаўнік называе словы, а дзеці паўтараюць хорам: вяроўка, воўк, леў, лаўка, смоўж, пеўнік.

— Назавіце ў кожным слове гук, якога няма ў рускай мове.

➢ Гульня «Вялікі — маленькі».

Настаўнік называе слова, якое абазначае вялікі прадмет, а дзеці — адпаведны маленькі прадмет:

галава — галоўка; *дрэва — дрэўца;*
канава — канаўка; *трава — траўка.*

— Які гук вымаўляецца замест гука [в] у словах, якія абазначаюць маленькія прадметы? Выразна вымавіце гэты гук.

➢ Гульня «Вызнач і вымаві беларускія словы».

Настаўнік называе беларускія і рускія словы: *аўтобус, аўтобус, правда, праўда, кроў, кровь, коровка, кароўка, лев, леў.* Пасля кожнага названага слова настаўнік вытрымлівае паўзу. Калі вучні чуюць беларускае слова — вымаўляюць яго за настаўнікам.

➢ Вучні пад кіраўніцтвам настаўніка вымаўляюць спалучэнні гукаў [оў-оў-оў], [ыў-ыў-ыў], [аў-аў-аў], [эў-эў-эў], [уў-уў-уў].

Затым прапаноўваецца заданне: дапоўніце словы ў чыстагаворцы неабходным спалучэннем гукаў:

оў-оў-оў — назбіраў грыб.. .
ыў-ыў-ыў — потым насуш.. .
аў-аў-аў — суп прыгатав.. .
оў-оў-оў — частаваў сябр.. .

Паслухайце скорагаворку. Назавіце словы з гукам [ў].

— Гаў-гаў-гаў! — загаўкаў ваўкадаў.
Ваўкадаў, напэўна, згаладаў. У. Скарынкін.

Настаўнік арганізоўвае шматразовае паўтарэнне скорагаворкі па асобных словах, сказах, цалкам (па радах, хорам, у парах).

➢ Паслухайце верш. Якога звера звычайна называюць царом звяроў? Які любімы занятак у цара звяроў?

Цар звяроў

Што з табою, цар звяроў?
Ты, напэўна, не здароў?
Праляжаў палову дня.
— Спаць люблю падоўгу я. Н. Галіноўская.

Назавіце словы з гукам [ў].

Вучні вымаўляюць словы з гукам [ў], кожны радок верша, потым увесь верш хорам.

У **ІІ класе** навучанне беларускай мове пачынаецца раздзелам **«Уступны моўны курс»**. Пры вывучэнні тэмы «Гук [ў] і яго абазначэнне на пісьме» ажыццяўляецца ўзнаўленне і ўдасканаленне навыку вымаўлення гука [ў]; фарміруецца ўменне асэнсаванага ўспрымання беларускай мовы на слых і пры чытанні; фарміруецца і адпрацоўваецца навык напісання літары **ў**; выпрацоўваецца навык чытання слоў з гукам [ў].

Для выканання вучням можна прапанаваць наступныя практыкаванні і заданні.

➢ Гульня «Знайдзі лішняе слова».

Настаўнік чытае словы, а вучні вызначаюць, якое слова лішняе і чаму.

Траўка, трэніроўка, лаўка, вуліца, праўда. (Лішняе слова — *вуліца*, таму што ў ім няма гука [ў].)

Бусел, ластаўка, жаўрук, кнігаўка. (Лішняе слова — *бусел*, таму што ў ім няма гука [ў].)

➢ Успомніце і вымавіце словы, якія пачынаюцца спалучэннем гукаў [аў]. Выразна вымаўляйце гук [ў]. *(Аўчарка, аўтобус, аўтамат, аўсянка, аўтазавод, аўтар, аўтаручка, аўторак і інш.)*

➢ Прачытайце спалучэнні літар, запісаныя ў левым слупку. Выразна вымавіце гук [ў]. Дапоўніце словы ў чыстагаворцы неабходным спалучэннем гукаў.

аў — аў-аў-аў — дзед цябе **чак..** ,
оў — оў-оў-оў — а ты не **прыйш..** ,
ыў — ыў-ыў-ыў — дзе ж, унук, ты **б..** ?
эў — эў-эў-эў — сядзеў каля **др..** ,
уў — уў-уў-уў — неўпрыкмет **засн..** .
У. Мацвеенка.

Дапішыце патрэбныя спалучэнні літар у выдзеленыя словы. Падкрэсліце літару **ў** разам з папярэдняй галоснай.

➢ Прачытаце словы. Спішыце, падкрэсліце літару **ў**.

Аўторак, рукаў, хлеў.

Якія словы «схаваліся» ў запісаных словах? Зафарбуйце іх.

➢ Прачытайце. Правільна вымавіце гук [ў]. Што абазначаюць усе гэтыя словы?

Будаўнік, бухгалтар, настаўнік, кранаўшчык, урач.

Выпішыце назвы прафесій з гукам [ў]. Падкрэсліце літару **ў**.

➢ Прачытайце. Дапоўніце сказы патрэбнымі словамі з правага слупка.

Верабей _______. — *спяваў*
Жук _______. — *ляцеў*
Певень _______. — *поўз*
Шчупак _______. — *плыў*

Запішыце апошні сказ. Падкрэсліце літару **ў**.

Непасрэдна з правілам правапісу **ў** малодшыя школьнікі знаёмяцца ў **ІІ класе** пры вывучэнні раздзела «Гукі і літары». На засваенне тэмы **«Вымаўленне і правапіс слоў з ў»** адводзяцца тры ўрокі.

Выкананне наступных практыкаванняў і заданняў будзе садзейнічаць выпрацоўцы навыку правапісу **ў**.

➢ Прачытайце назвы жывёл.

Ле.., пав..к, во..к, з..бр, кас..ля.

Спішыце словы, устаўце літару **у** або **ў**. Растлумачце іх правапіс.

➢ Прачытайце сказ.

Імя нашай настаўніцы — Я..генія ..ладзіміра..на.

Спішыце, устаўце літару **у** або **ў**. Растлумачце іх правапіс.

➢ Прачытайце. Растлумачце напісанне вялікай літары ў словах.

Барыса*(у/ў)*, Магілё*(у/ў)*, Сл*(у/ў)*цк, Шкло*(у/ў)*.

Спішыце, устаўце патрэбныя літары. Растлумачце іх правапіс.

➢ Прачытайце верш. Растлумачце правапіс першай літары ў выдзеленых словах.

Бы(у/ў) у цырку (у/ў)чора ***Ле(у/ў)***,
Спадаба(у/ў)ся хлопц(у/ў)
На арэне ***ле(у/ў)***. М. Пазнякоў.

Закрэсліце лішнія літары. Растлумачце свой выбар.

➢ Прачытайце. Змяніце словы так, каб яны абазначалі некалькі прадметаў. Які гук вымаўляецца ў словах замест гука [в]?

певень — пеўні — *салавей — салаўі*
лівень — ліўні — *журавель — жураўлі*

Запішыце словы, якія ў вас атрымаліся. Падкрэсліце літару **ў**.

➢ Прачытайце народную прыкмету. Выберыце літары, якія трэба ўставіць у словы.

Калі (у/ў) лесе шмат арэха(у/ў), але мала грыбо(у/ў), то зіма суровай і снежнай будзе.

Закрэсліце лішнія літары. Растлумачце свой выбар.

➢ Прачытайце прыказку. Чаму так гавораць?

Сло.. — на мех, а спра.. — на смех.

Дапішыце ў словы патрэбныя літары. Растлумачце іх правапіс.

➢ Прачытайце сказы. Якія літары неабходна ўставіць замест пропускаў? Ці бывае літара **ў** вялікай?

Сястра ..льяна пайшла ў першы клас.
Я падрыхтаваў падарунак для брата ..ладзіка.

Спішыце сказы. Падкрэсліце літары, якія ўставілі.

➢ Прачытайце тэкст. Чаму стрыжы праводзяць жыццё ў палёце?

У стрыжо.. до..гія крылы і кароткія ножкі. З ро..-нага месца яны не могуць ..зляцець. Таму амаль ..сё жыццё праводзяць у палёце.

Дапішыце ў словы літару **у** або **ў**. Растлумачце іх правапіс.

➢ Прачытайце тэкст. Якія літары трэба ўставіць замест пропускаў? Растлумачце.

Празвіне.. званок. Пача..ся ..рок. Вучні ..важліва сл..хаюць наста..ніка.

Спішыце. Падкрэсліце літары, якія ўставілі.

➢ Прачытайце жарт. Што выклікала ў вас усмешку?

На ла..цы сядзіць м..жчына і ..важліва чытае газет.. . На тратуары засты.. яго цень. Непадалёку

г..ляюць хлопчык і дзя..чынка. Хлопчык паднімае нагу, намерваючыся наступіць на цень.

— Дзядзька, — гукае дзя..чынка, — а Міколка вам на в..ха хоча наступіць! А. Якімовіч.

Якія літары трэба ўставіць у словы? Растлумачце.

Якое слоўнікавае слова сустрэлася ў тэксце? Запішыце яго.

Спішыце першы сказ. Падкрэсліце літары, якія ўставілі.

Выкананне наступных **займальных практыкаванняў і заданняў** таксама будзе спрыяць паспяховаму засваенню правіла правапісу **ў**.

➢ Разгадайце рэбусы. Назвы якіх птушак у вас атрымаліся? Назавіце слоўнікавае слова.

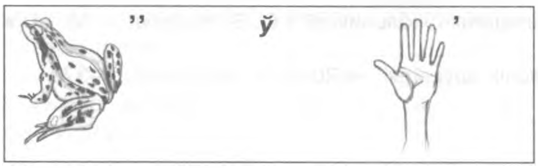

(жаўрук)

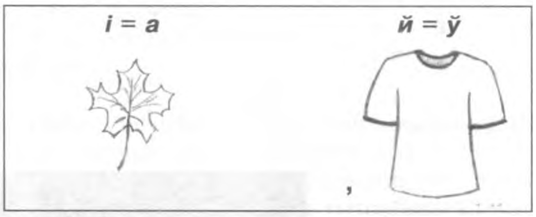

(ластаўка)

(кнігаўка)

Дапоўніце сказ гэтымі словамі.

__________, ____________, __________ *зімуюць у цёплых краінах.*

У запісаных словах падкрэсліце літару, якой няма ў рускай мове.

➢ Перакладзіце словы на беларускую мову і запішыце іх.

Волк, правда, журавли, павлин.

Які гук вымаўляецца ў беларускіх словах замест [в], [л] у рускай мове? Якой літарай на пісьме перадаецца гук [ў]?

➢ У «чароўным квадраце» знайдзіце два слоўнікавыя словы. Выпішыце гэтыя словы. У кожным слове абвядзіце літару, якой няма ў рускай мове. Які гук абазначае літара **ў**?

д	л	т	я	д	з	к	а
д	а	т	я	з	з	к	а
д	з	т	я	я	з	к	а
д	з	т	я	ў	ў	к	а
д	з	т	я	ч	ў	к	а
д	з	т	я	ы	ў	т	а
л	а	т	я	н	к	т	а
л	а	т	я	к	к	т	а
л	а	с	т	а	ў	к	а

Выкарыстайце падказку і прачытайце прыказку. Чаму так гавораць?

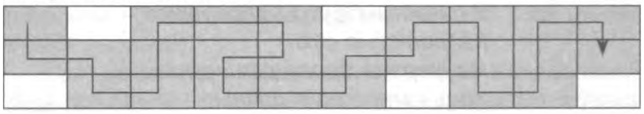

а	ш	с	т	а	л	ы	н	і	ц
д	н	а	к	ў	с	н	е	б	ь
с	а	л	а	в	я	о	р	о	о

Запішыце слоўнікавае слова, якое сустрэлася ў прыказцы. Абвядзіце літару, якой няма ў рускай мове.

➢ З «рассыпаных» літар складзіце як мага больш слоў. Запішыце іх.

в, к, с, у, б, о, т, ў, а

Падрэсліце словы з літарай **ў**. Растлумачце правапіс **у/ў** у словах.

➢ Прачытайце словы, выразна вымаўляйце апошні гук. Растлумачце правапіс **ў** у словах.

Адказаў, прачытаў, думаў, маляваў, выканаў.

Дапоўніце сказы патрэбнымі словамі, каб атрымалася рыфма:

Вучань гучна __________:

— Я заданне ____________!

Фарміраванне навыку правапісу **ў** працягваецца пры вывучэнні розных тэм. Напрыклад, пры знаёмстве з **правіламі пераносу слоў** вучням II класа можна прапанаваць наступныя практыкаванні, якія будуць садзейнічаць адпрацоўцы навыку правапісу **ў**.

➢ Прачытайце назвы птушак. Якія літары трэба ўставіць замест пропускаў? Чаму?

Цецяр..к, ласта..ка, б..сел, карш..н, ж..равель, кніга..ка.

Запішыце словы, падзяліце іх рысачкамі для пераносу.

➢ У «ланцужку» складоў знайдзіце словы.

а – лоў – кі – раў – нік – ся – броў – ка – роў – ка – аў – то – бус

Запішыце словы. Падзяліце іх для пераносу.

➢ Прачытайце. Якія літары трэба ўставіць замест пропускаў? Растлумачце.

Гарб..з, цыб..ля, аг..рок, боб, морква, кроп, кав..н, шча..е, памідор.

Ці ўсе словы можна падзяліць для пераносу? Чаму?

Запішыце словы, якія можна падзяліць для пераносу. Рысачкамі падзяліце іх для пераносу.

➢ Прачытайце скорагаворку. Растлумачце, якія літары неабходна ўставіць замест пропускаў. Навучыцеся хутка і правільна вымаўляць скорагаворку.

Ло..ка Лё..ка
Малява.. ало..кам
У аблоках самалёты,
У якіх ляцяць пілоты.
А. Котава.

Выпішыце словы з прапушчанымі літарамі. Падзяліце іх для пераносу.

➢ Прачытайце верш. Чым сасонка нагадвае дзяўчынку?

Сасонка грэецца .. сняжку,
Нібы дзя..чынка .. кажушку.
У снежным футры верхавінка
І залацістыя сукі.
Не мерзне белая дзя..чынка,
Хоць і марозныя дзянькі.
Е. Лось.

Якую літару неабходна ўставіць (***у*** або ***ў***)? Растлумачце.

Выпішыце слоўнікавае слова, падзяляючы яго для пераносу.

Такім чынам, да непасрэднага знаёмства з правілам правапісу ***ў*** неабходна, каб у вучняў былі сфарміраваны ўменні ўспрымаць на слых і дыферэнцыраваць гук [ў] у маўленчай плыні, правільна вымаўляць яго і перадаваць адпаведнай літарай на пісьме. Навык правапісу ***ў*** выпрацоўваецца пастулова, у працэсе выканання сістэмы практыкаванняў і заданняў на працягу ўсяго перыяду навучання ў пачатковых класах.

Спіс выкарыстанай літаратуры

1. *Антонава, Н. У.* Беларуская мова ў 1 класе : вучэб.-метад. дапам. для настаўнікаў агульнаадукац. устаноў з рус. мовай навучання / Н. У. Антонава, Г. А. Галяш. — Мінск : НІА, 2010. — 192 с.
2. *Жуйков, С. В.* Формирование орфографических действий (у младших школьников) / С. В. Жуйков. — М. : Просвещение, 1965. — 355 с.
3. Мониторинг уровня обученности по учебным предметам // Веснік адукацыі. — 2012. — № 8. — С. 5–37.

Скланенне прыметнікаў жаночага роду

СВІРЫДЗЕНКА Вольга Іванаўна
кандыдат педагагічных навук, дацэнт кафедры беларускага і рускага мовазнаўства факультэта пачатковай адукацыі БДПУ імя Максіма Танка

Пры вывучэнні скланення прыметнікаў жаночага роду мэтазгодна захаваць наступную паслядоўнасць:

1) пазнаёміць вучняў са скланеннем прыметнікаў жаночага роду ўвогуле;

2) спыніцца на адрозненні ненацікных канчаткаў ***-ая, -яя*** ад сугучных ім канчаткаў прыметнікаў ніякага роду ***-ае, -яе*** (назоўны склон);

3) параўнаць канчаткі прыметнікаў у родным, давальным і месным склонах;

4) супаставіць канчаткі вінавальнага і творнага (двухскладовы варыянт) склонаў.

Знаёмства са скланеннем прыметнікаў жаночага роду можна пачаць з аналізу табліцы.

Працуючы з ёй неабходна звярнуць увагу вучняў на тое, што прыметнікі жаночага роду:

а) маюць аднолькавыя канчаткі ў формах роднага, давальнага і меснага склонаў;

б) маюць два варыянты канчаткаў (аднаскладовы і двухскладовы варыянт) у форме творнага склону.

Пасля агульнага знаёмства са скланеннем прыметнікаў жаночага роду важна спыніцца на адрозненні ненацікных канчаткаў ***-ая, -яя*** ад сугучных ім канчаткаў прыметнікаў ніякага роду ***-ае, -яе*** ў назоўным склоне. Каб патрэніраваць вучняў у адрозніванні ненацікных канчаткаў прыметнікаў жаночага і ніякага роду ў назоўным склоне, можна прапанаваць вучням выканаць наступныя практыкаванні.

Склоны	Пытанні			
Назоўны	як**ая**?	**добрая** бабуля	**сіняя** сукенка	**дарагая** рэч
Родны	як**ой**?	**добрай** бабулі	**сіняй** сукенкі	**дарагой** рэчы
Давальны	як**ой**?	**добрай** бабулі	**сіняй** сукенцы	**дарагой** рэчы
Вінавальны	як**ую**?	**добрую** бабулю	**сінюю** сукенку	**дарагую** рэч
Творны	як**ой**?	**добрай(-аю)** бабуляй	**сіняй(-яю)** сукенкай	**дарагой(-ою)** рэччу
Месны	як**ой**?	пры **добрай** бабулі	у **сіняй** сукенцы	у **дарагой** рэчы